

No:27

2022
KASIM

TARIMSAL ÜRETİMİN ZEKÂTI VE TÜRKİYE'NİN ÖŞÜR POTANSİYELİ: FINDIK TARIMI ÖRNEĞİ

■ Mervan Selçuk

İSLAMİ SOSYAL FİNANS RAPORU 7

Tarımsal Üretimin Zekâtı ve Türkiye'nin Öşür Potansiyeli: Fındık Tarımı Örneği

Mervan SELÇUK

Yayın Kurulu

Zeyneb Hafsa Orhan
Hamdi Çilingir
Mustafa Çalışır

Editör

Merve Soylu

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Araştırma Raporu İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır. İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin küllü bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

İslam Ekonomisi ve Finansı alanında nitelikli insan kaynağı yetiştirmek, teorik ve uygulamaya yönelik araştırmalar yapmak amacıyla 2014 yılında kurulan İSEFAM'ın öncelikli amacı; bu alana dair ilgili kavramların tarihini ve güncel durumunu araştırmak, geleceğe ilişkin analizler yapmak, eğitim ve proje gibi proaktif çalışmalar yürüterek bu alanda toplum bilincinin olgunlaşması ve yaygınlaşması için gerekli faaliyetleri yürütmektir.

ÖZET

Zekât potansiyelinin ortaya çıkarılması konusunda yapılan çalışmalar makro düzeyde ve toplam hasıla dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu hesaplamaların daha tutarlı olabilmesi için zekâta konu olan her varlığın kendi dinamikleri dikkate alınarak hesaplanması gerekmektedir. Bu çalışmada tarımsal ürünlerin öşür potansiyeli, fındık tarımı dikkate alınarak il bazlı olarak hesaplanmıştır. Fındığın il bazlı öşür potansiyeli hesaplanırken öşür nispeti olarak %5 belirlenmiştir. Ayrıca fındık için öşür potansiyeli hesap edilirken nisap miktarı göz ardı edilmiştir. 2021 yılı verilerine göre fındık üretimindeki öşür potansiyelinin en büyük olduğu iller sırasıyla Ordu, Samsun, Sakarya, Giresun ve Düzce'dir. 2021 yılındaki potansiyel fındık öşür miktarı Ordu'da 25 milyon dolar, Samsun'da 17 milyon dolar, Sakarya'da 14 milyon dolar, Giresun'da 12 milyon dolar ve Düzce'de 11 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Fındık fiyatı ve üretim miktarındaki dalgalanmalar öşür potansiyeline doğrudan etki etmektedir. 2010 yılı ile 2021 yılı arasında en fazla öşür potansiyeli 2015 yılında elde edilmiştir. Ordu'da üretilen fındığın öşür potansiyeli 2015 yılında 55 milyon dolarken Giresun'da bu rakam 29 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zekât, öşür, öşür potansiyeli, fındık, tarım, Türkiye.

Referans Gösterimi: Selçuk, M. (2022). Tarımsal üretimin zekâti ve Türkiye'nin öşür potansiyeli: fındık tarımı örneği. (Araştırma Raporu 27). İstanbul: İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM)

ABSTRACT

In this study, the tithe (ushr) potential of hazelnut production was calculated on a regional basis. While calculating the province-based tithe potential of hazelnut, the tithe rate was determined as 5%. In addition, nisab was ignored while calculating the tithe potential. According to the data for 2021, the provinces with the highest tithe potential in hazelnut production are Ordu, Samsun, Sakarya, Giresun, and Düzce, respectively. The potential hazelnut tithe amount in 2021 was 25 million dollars in Ordu, 17 million dollars in Samsun, 14 million dollars in Sakarya, 12 million dollars in Giresun, and 11 million dollars in Düzce. The fluctuations in the hazelnut price and production amount directly affect the tithe potential. Between 2010 and 2021, the highest tithe potential was obtained in 2015. The tithe potential of hazelnut produced in Ordu was 55 million dollars in this period, while 29 million dollars in Giresun.

Keywords: Zakat, Ushr, Ushr Potential, Hazelnut, Agriculture, Turkey.

YAZAR HAKKINDA

Mervan Selçuk, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme bölümünden 2014 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü'nde tamamlamıştır. 2015 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış, 2022 yılında ise İslam İktisadi ve Finans bölümüne doktor öğretim üyesi olarak atanmıştır. 2018-2019 yılları arasında Kuveyt Devleti bursuyla Kuveyt Üniversitesi'nde Arapça eğitimi almıştır. Nitelikli uluslararası endekslerde taranan dergilerde yayımları bulunmaktadır.

Mail: mervanselcuk@sakarya.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8384-373X

Giriş

Bir başarı göstergesi olarak devletlerin sadece ekonomik büyümeye odaklanması pek çok sorunun görmezden gelinmesine ve bunun sonucunda toplumların refahını olumsuz yönde etkileyen sonuçlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktada gelir adaletsizliği ve bölüşüm sorunu günümüzde devletler açısından önemli bir problem haline gelerek toplumsal çatışmalar ortaya çıkardığı ve zengin ile sermaye sahiplerini giderek daha da zenginleştirdiği; fakir kesimlerin yaşadığı yoksulluğu ise derinleştirdiği görülmektedir. Bu konuda hazırlanan geniş bir literatür suç oranları, sosyal adalet ve toplumsal mutluluk gibi göstergelerin doğrudan gelir eşitsizliği ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Bilan, Mishchuk, Samoliuk ve Yurchyk, 2020; Dong, Egger ve Guo, 2020; Patterson, 1991). Politika yapıcılar aldıkları önlemler ve uyguladıkları farklı araçlarla bu sorunun toplum üzerindeki sosyo-ekonomik olumsuz etkilerini hafifletmeye çalışmaktadır.

İslam toplumlarında sosyal güvenliğin sağlanması önem arz etmektedir. Toplumun içerisinde sosyal güvenlik mekanizmalarının işlenmesini teşvik eden İslam; toplumun muhtaç kesimlerinin asli ihtiyaçlarının temin edilmesini emretmektedir. Böylece servetin bir kısım insanın elinde dolaşarak sömürü aracı olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca sosyal güvenliğe konu olan tehlikeler ve risklerin giderilememesi durumu, İslami açıdan yaradılış gayesinin yerine getirilememesi problemini ortaya çıkarmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) "unutturan fakirlik" ve "azdıran zenginlikten" Allah'a sığınması, İslam'ın işaret ettiği sosyal güvenliğe zarar veren tehlikeleri ortaya koymaktadır. Sosyal güvenliğin kapsamı, çağımızda sadece ekonomik nedenleri konu edinse de İslam'ın emrettiği sosyal güvenlik çok yönlü yapıya sahiptir.

Ekonomik büyümeyi başaran toplumlar yaşadıkları problemleri düzeltememesi halinde toplumsal birlikteliğin devamı devamı düşünülemez (Beşer, 1988). Bu açıdan Müslümanlar, başta zekât ve sadaka olmak üzere toplumun maddi ve manevi gereksinimlerini karşılayıcı ve düzenleyici ibadetlerle yükümlü kılınmıştır. Namaz veya oruç gibi ferdi ibadetlerin yanı sıra, sosyal ve ekonomik olarak dinin emrettiği zekât gibi toplumsal davranışlar, İslam'ın sosyal ihtiyaçlara cevap verdiğini göstermektedir.

Zekât, İslam malî yapısının temelini oluşturmakta ve namazdan sonra Müslümanlara verilen en önemli görevdir (Sıddîkî, 1972). Kelime anlamı olarak; "artma, çoğalma, övgü ve bereket" anlamlarına gelmektedir. Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla, belirli niteliklerdeki malın bir bölümü, belirlenen şartlar altında, zekât alma kriterlerine sahip kişilere temlik edilmektedir (es-Sağirci, 2010). Sosyal adaletin tesis edilmesi amacıyla zengin olarak kabul edilen Müslümanlara yüklenen bir vergidir (Ahmed, 1975). Allah tarafından emredilen bu vergide kimin mükellef olacağı ve hangi varlıklardan hangi oranda alınacağı şartlara bağlanmıştır ve Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından da ümmetine öğretilmiştir. Hür, akıllı ve baliğ Müslüman'ın yükümlü olduğu zekât, tam mülkiyet altında borç karşılığı ve asli ihtiyaçlarının (havaic-i asliyye) dışındaki artıcı (nâmi) nitelikteki nisab miktarını aşan mallara bir kamerî yıl boyunca sahip olunması halinde farz olmaktadır. Bu şartları sağlayan paralar, hayvanlar, menkul ve gayri menkul varlıklar yanında ticaret malları da zekâta tabidir ve Tevbe Sûresi'nin 60. ayetinde belirtildiği üzere sekiz sınıfa temlik edilmesi gerekmektedir (es-Sağirci, 2010).

Servetlerin büyük bölümüne sahip toplum içerisindeki zengin kesimin gelirlerinin bir kısmını, servet yönünden yoksun ve en alt kısım olan fakir sınıfa transfer etmek ve ikisi arasında kalan orta sınıfın büyümesini sağlamak ibadet vasfından sonra zekâtın temel amacıdır (Demir ve Cevahir, 2021). Böylece

Tarımsal Üretimin Zekâtı ve Türkiye'nin Öşür Potansiyeli: Fındık Tarımı Örneği

ortaya çıkabilecek sosyoekonomik sıkıntı ve olumsuzlukların önüne geçilmesi sağlanacaktır (Zaim, 2005).

İslam'da, toplum içindeki malî açıdan zayıf olan her kişinin; sadaka ve zekât gibi yardım fonlarından yararlanması amaçlanmıştır. Bunun gibi müesseseler ile toplum içerisindeki muhtaç sınıfların ihtiyaçları giderilirken, bir yandan da toplumun topyekûn olarak ilerlemesini yavaşlatacak engellerin malî açıdan bertaraf edilmesi adına vakıf gibi kurumlar oluşturulmuştur. Zekât, nafîle sadaka ya da vakıf gibi müesseseler, toplum içinde ortaya çıkan sıkıntıları giderememesi durumunda bu sorumluluk devlet tarafından üstlenilmiştir. Devlet, toplumsal ihtiyaçları sağlıklı bir şekilde karşılama ve ortaya çıkan sıkıntıların kolayca toplum yararına çözümlenmesi adına kamu görevini yerine getirme sorumluluğunu yüklenmiştir (Akyüz, 2006).

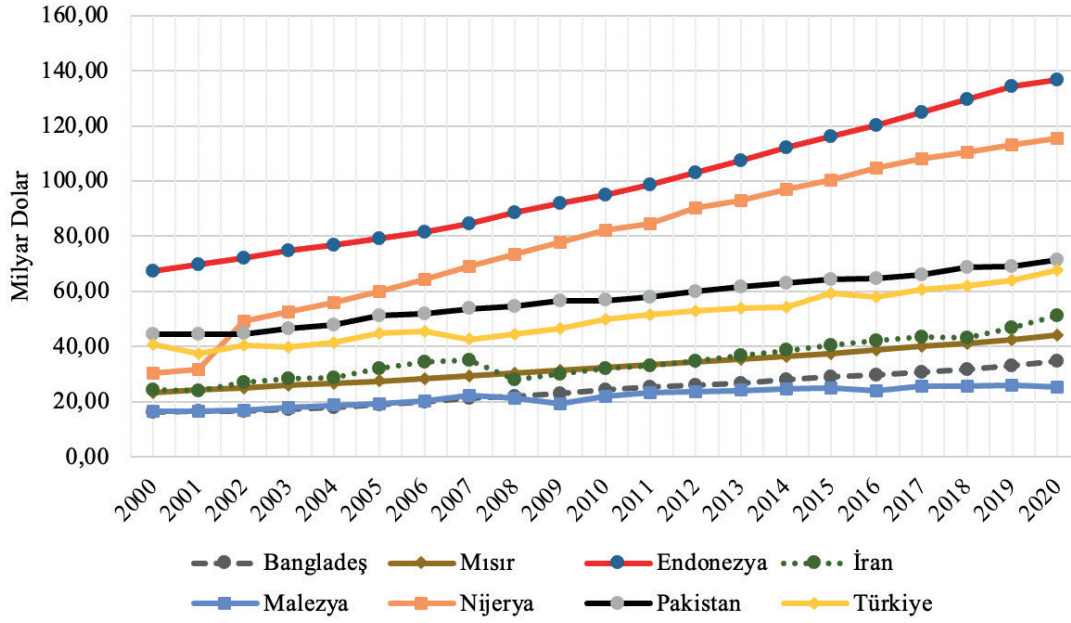
Zekât, toplumsal huzuru sağlama yanında gelir ve sosyal statü bakımından dezavantajlı grupların toplum içerisindeki uyumunu arttırma özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Ayrıca toplum içerisinde yer alan farklı gelir gruplarının bütünleşmesine, uzlaşmasına ve barış içinde bir paydada yaşamasına katkı sağlamaktadır. Sosyal ve iktisadi özelliklere sahip olmakla kalmayıp bir kalkınma faaliyeti olarak da değerlendirilebilir. Böylece toplumsal uzlaşmanın ve barışın hâkim olduğu toplumların gelişmesi ve büyümesi hiç şüphesiz daha kolay ve az maliyetli olacaktır.

Ahlâkî, sosyal ve iktisadî olmak üzere zekâtın üç temel fonksiyonu bulunmaktadır. Ahlâkî açıdan zekât; maddi ve manevi temizliği ifade eder. Mükellefin sahip olduğu varlıklardan zekât ayırması, onun üzerine geçmiş olabilecek başkasının haklarını temizlemesi ve bunu yaparken de kişinin sahip olduğu kötü hasletlerden olan cimrilik, kibir, hırs ve mal biriktirme sevdasından kurtulması, nefsin tezkiyesi amaçlanmıştır. Zekâtın iktisadi yönü; tüketim, yatırım ve malî istikrarsızlığa karşı bir denge aracı olma şeklinde vasıflandırılabilir (Beik ve diğerleri, 2014). Atıl fonların piyasaya yönlendirilerek ekonominin aktif kalmasına, durgunluğu önlemeye ve paranın dönüşüm hızını arttırarak talep yetersizliğini ortadan kaldırmaya katkısı olduğu ifade edilebilir. Sosyal açıdan ise toplumsal düzeyde birlik ve beraberliği sürdürülebilir kılmak ve toplumu oluşturan farklı gelir seviyesine sahip mozaik yapının bütünleşmesine katkı sağlamaktadır (Selçuk ve Görmüş, 2019). Zekât temlik edilebilecek sınıfa mensup ve devlet bütçesinden sosyal yardım alan aynı kişilere tahsis edilen sosyal yardımların zekâtlarla gerçekleştirilmesi hem Müslümanların ibadetini yerine getirmesini hem de devlet bütçesi üzerindeki yükün hafifletilmesine olanak sağlayacaktır.

Tarımsal ürünlerin zekâtını müstakil olarak ifade eden öşür, yerine getirdiği fonksiyon ve amaç olarak diğer malların zekâtıyla yakından ilişkilidir. Bu noktada tarımsal üretimin zekât tahakkuk edecek mallara dahil edilerek toplum içerisindeki sosyal güvenliğe katkı sunmaması düşünülemez. Bu çalışma; zekâta konu olan tarımsal ürünlerin sahip olduğu katma değeri ortaya koyarak Türkiye tarımsal ürün zekâtının mevcut potansiyelini fındık tarımı üzerinden il bazlı olarak hesaplanmasını amaçlamaktadır. Çalışmamızın ilk bölümünde tarımsal ürünlerin sahip olduğu değer büyüklüğü, mevcut veriler ışığında açıklanacaktır. İkinci bölümde ise tarımsal ürünlerin zekâtı olan öşür, İslam hukuku açısından değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde zekât potansiyeli ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilecek ve Türkiye'nin fındık tarımı üzerinden zekât potansiyeli hesaplanacaktır. Çalışmamızın son bölümünde politika önerilerine ve sonuca yer verilmektedir.

Dünyada ve Türkiye’de Tarımsal Üretim ve Fındık Tarımı

Dünyada tarım sektörünün GSYH’deki payı giderek azalsa da elde edilen toplam çıktı miktarı yıllara göre artmaktadır. Bunun en temel nedeni teknolojinin gelişmesi, gübre ve ilaçlamanın yaygınlaşmasıyla tarımsal üretim veriminin artarak birim alanda daha fazla mahsul hasat edilmesidir. Dünyada ormancılık, balıkçılık ve hayvancılığın geniş anlamda kapladığı tarım sektöründe elde edilen toplam katma değer miktarı 2020 yılında 3,61 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1’de Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde tarım sektöründen elde edilen katma değer gösterilmektedir.

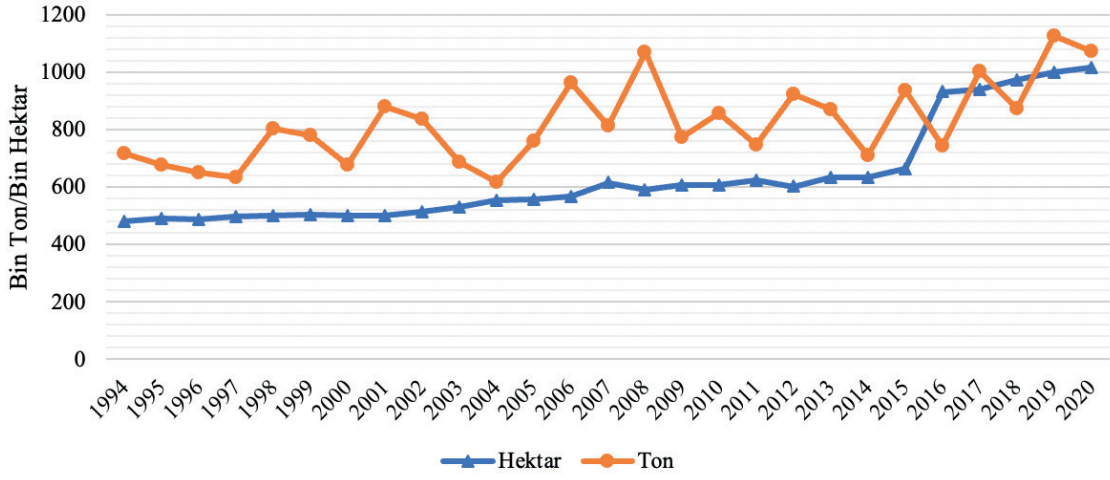
Şekil 1. Ülkelere Göre Geniş Anlamda Tarım Sektöründen Elde Edilen Katma Değer

Kaynak: The World Bank (2021).

Zekât mükelleflerinin en yoğun olduğu bu ülkeleri incelediğimiz zaman; 2020 yılında öşüre konu olan sektörlerin büyüklüğü Endonezya’da 136 milyar dolar, Nijerya’da 115 milyar dolar, Pakistan’da 71 milyar dolar ve Türkiye’de 67 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (The World Bank, 2021).

Dünyada en çok hasat edilen sert kabuklu meyve türlerinin başında fındık gelmektedir ve kültür çeşitleri de farklı ülkelerde yetiştirilmektedir. Türkiye’nin ziraî üretiminde en önemli katma değere sahip ürünlerin başında fındık gelmektedir. Dünyadaki toplam fındık üretiminin %69’u ve toplam ihracatın %61’i Türkiye tarafından karşılamaktadır. Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)’ye göre Karadeniz Bölgesi’ndeki iller başta olmak üzere 43 ilde fındık yetiştiriciliği yapılmaktadır (Bars, 2021). Dünya fındık üretim alanı ve miktarı Şekil 2’de gösterilmiştir.

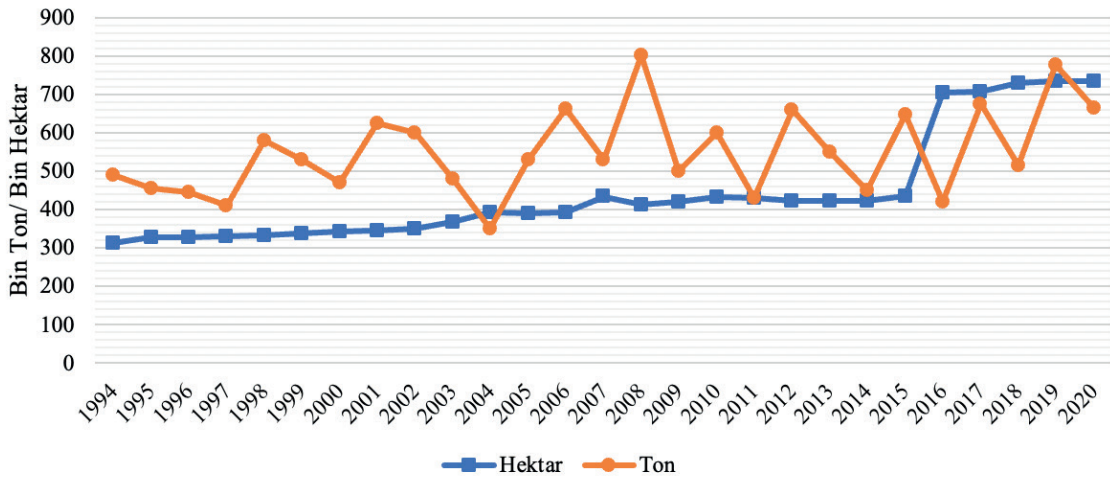
Tarımsal Üretim Zekâtı ve Türkiye'nin Öşür Potansiyeli:
Fındık Tarımı Örneği

Şekil 2. Dünya'da Fındık Üretim Alanı ve Miktarı

Kaynak: FAO (2022).

Bu şekle göre; 2020 yılı itibarıyla fındık ekim alanı 1 milyon hektarken, fındık üretim miktarı yaklaşık 1.1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Fındık üretiminde en büyük hacme sahip ülkeler arasında Türkiye 734 bin hektar üretim alanıyla ilk sırada yer alırken, İtalya 79 bin hektar ile ikinci, Azerbaycan 43 bin hektar ile üçüncü, Şili 24 bin hektar ile dördüncü ve ABD 20 bin hektar üretim alanıyla beşinci sırada yer almaktadır. 2019 yılında dünyadaki toplam fındık üretimi 1.1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam üretimde 776 bin ton ile Türkiye ilk sırada yer alırken, 99 bin ton ile İtalya ikinci ve 54 bin ton ile Azerbaycan üçüncü sırada gelmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu üretim miktarı sayesinde dünya fındık üretiminin %69'unu tek başına karşılamaktadır (Bars, 2021). Türkiye'nin sahip olduğu fındık üretim alanı ve miktarı Şekil 3'te gösterilmektedir.

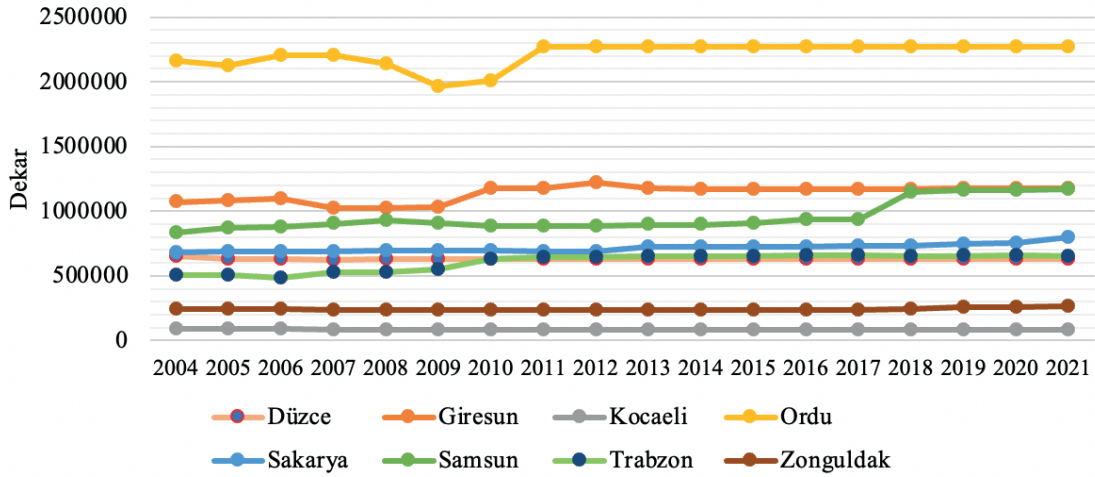

Şekil 3. Türkiye'de Fındık Üretim Alanı ve Miktarı

Kaynak: FAO (2022).

2020 yılında fındık üretim alanı 730 bin hektara ulaşmış ve toplam fındık üretim miktarı ise 665 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2010 ile 2020 yılları arasında toplam fındık üretim alanında %10'luk bir artış gerçekleşmiş ve üretim miktarı da %11 oranında artmıştır.

Özellikle çay ve yaş meyve ile birlikte fındık üretimi, yakın tarihe kadar bilinçsizce gerçekleştirilse de günümüzde üretim imkanlarının gelişmesi sayesinde az maliyetle bunlardan yüksek verim alınabilmektedir. Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatında birinci sırada olan fındık, başta Doğu Karadeniz bölgesi olmak üzere Karadeniz bölgesinin orta ve batı kısımlarında yoğun olarak üretilmektedir ve fındık üretimi, bu bölgede yaşayan halkın temel geçim kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Türkiye her ne kadar dünyada en büyük fındık üretim alanına sahip olsa da hasat edilen fındık miktarları dikkate alındığında aynı başarıyı gösterememektedir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etken bu ülkeler arasındaki üretim verimliliği farklılıklarıdır. 2019 yılı birim alandan elde edilen fındık verimliliğini incelediğimizde Fransa 225 kg/dekar ile ilk sırada yer almaktadır. Çin 212 kg/dekar ile ikinci, Yunanistan 212 kg/dekar ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin fındık verimliliği ise 106 kg/dekar olarak gerçekleşirken son beş yılın verimlilik ortalaması ise 96 kg/dekardır (Bars, 2021). Türkiye'de en büyük fındık arazisine sahip iller Şekil 4'te gösterilmiştir.

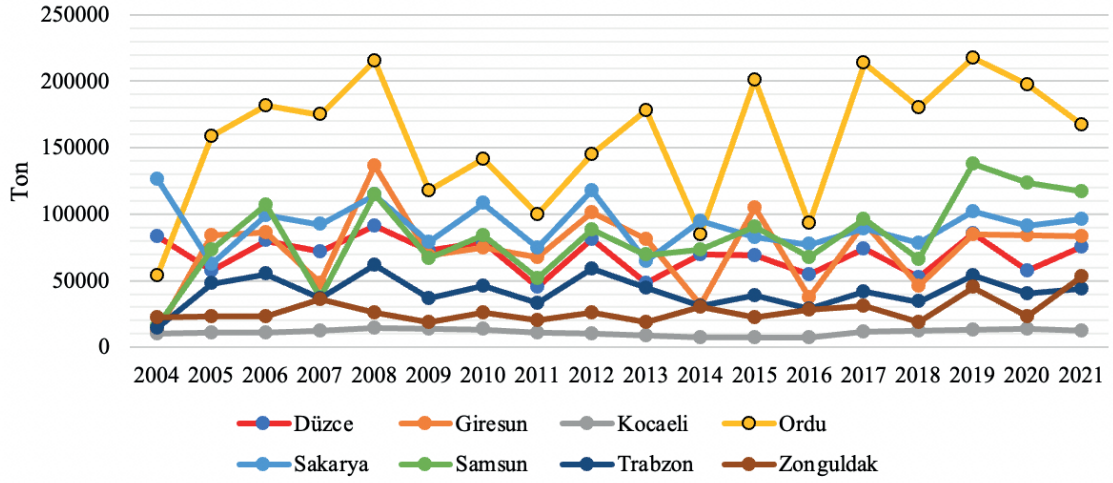

Şekil 4. Toplam Fındık Arazisi Büyüklüğü

Kaynak: TÜİK (2022).

Fındık arazisi bakımından ilk beş il sırasıyla Ordu, Giresun, Samsun, Sakarya ve Trabzon'dur. Ordu'da fındık üretimi yaklaşık 2.3 milyon dekar arazide gerçekleştirilmektedir. 2004 ile 2021 yılları arasında fındık tarım arazisi Samsun'da %4, Trabzon'da %3 ve Sakarya'da %1,6 oranında büyüyerek fındık arazisi en fazla artan iller olmuşlardır. Aynı tarihler arasında en fazla azalan fındık arazi büyüklüğü açısından Kocaeli %0,7 oranıyla ilk sırada yer almaktadır. Şekil 5'te il bazlı fındık üretimi gösterilmektedir.

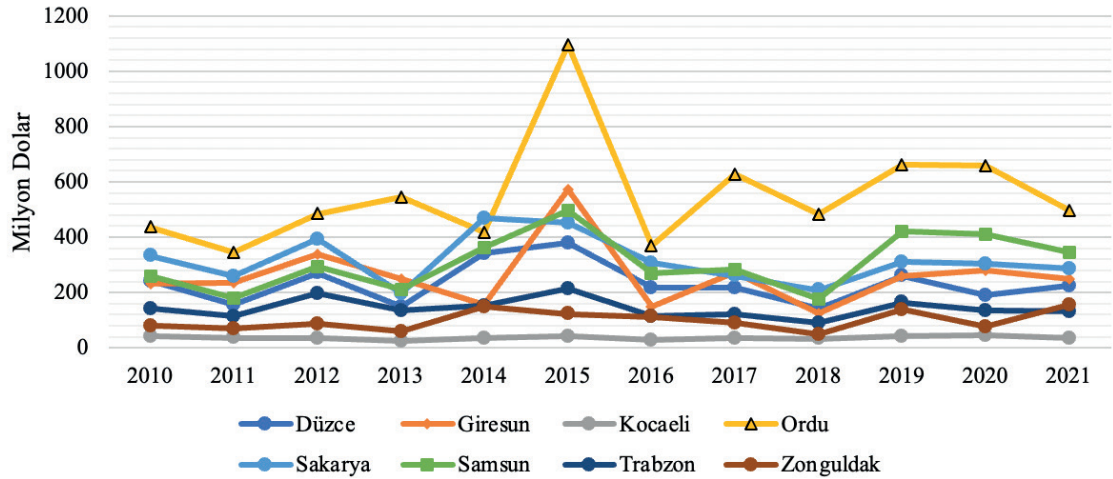
Tarımsal Üretim Zekâtı ve Türkiye'nin Öşür Potansiyeli:
Fındık Tarımı Örneği

Şekil 5. İl Bazlı Toplam Fındık Üretimi

Kaynak: TÜİK (2022).

2021 yılı verilerine göre fındık üretiminin en yoğun olduğu illerin başında sırasıyla Ordu, Samsun, Sakarya, Giresun ve Düzce gelmektedir. Ordu'da 2021 yılında üretilen toplam fındık miktarı 167 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2004 ile 2021 yılları arasında en fazla fındık üretimi artan iller sırasıyla %6,4'le Samsun, %6,3'le Giresun ve %2,1'le Ordu'dur. 2021 yılı verilerine göre en verimli fındık üretimi 200 kg/dekar oranında Zonguldak'ta, 147 kg/dekar oranında Kocaeli'nde ve 121 kg/dekar ile Sakarya'da gerçekleşmiştir. En fazla üretim ve araziye sahip Ordu'nun verimliliği 73 kg/dekar olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022). Şekil 6'da 2010-2021 yılları arasında fındıktan elde edilen il bazlı ortalama gelir gösterilmektedir.

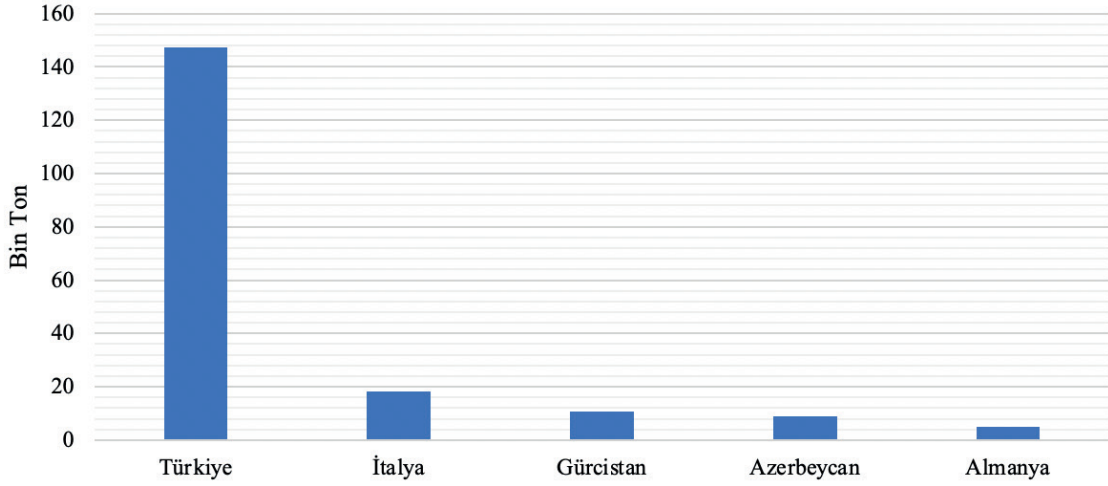
Şekil 6. 2010-2021 Yılları Arası İl Bazlı Ortalama Fındık Üretim Büyüklüğü

Kaynak: Giresun Ticaret Borsası (2022) ve TÜİK (2022) kaynaklarından derlenmiştir.

2021 yılı verilerine göre fındık üretiminden elde edilen gelirin en fazla olduğu iller sırasıyla Ordu, Samsun, Sakarya, Giresun ve Düzce'dir. Ordu'da 2021 fındıktan elde edilen gelir 496 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında fındık üretimi rekor kırmış ve bu yılda fındıktan elde edilen gelir Ordu'da 1.1 milyar dolar, Giresun'da 572 milyon dolar ve Samsun'da 495 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2015 yılında gerçekleşen bu artışın nedenleri arasında üretimdeki artış yer alsa da bir diğer neden bu dönemde fındık birim fiyatının hızla yükselmesidir. 2013 yılında ortalama fındık ton fiyatı 3.000 dolar civarındayken bu rakam 2015 yılına 5.450 dolara yükselmiştir (Giresun Ticaret Borsası, 2022).

Türkiye'nin sahip olduğu fındık üretim kapasitesi, bu ürünün dış ticarete önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Dünya'da en fazla fındık ihracatına sahip ülkeleri incelendiğinde Türkiye'nin büyük bir farkla ilk sırada yer aldığı Şekil 7'de görülmektedir.

Şekil 7. 1993-2020 Yılları Arası Ortalama En Fazla Fındık İhraç Eden Ülkeler

Kaynak: FAO (2022).

Türkiye'de yurt içi üretimin yurt içi talebi karşılama derecesi (yeterlilik derecesi) en yüksek zirai ürünü %552,9 ile fındıktır. Bu durum dış ticarete fındığı önemli bir ürün haline getirmektedir. Türkiye 147 bin tonla birinci, İtalya 18 bin tonla ikinci, Gürcistan ise 10 bin tonla üçüncü sırada yer alırken bu ülkeleri Azerbaycan ve Almanya takip etmektedir. Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracın büyük kısmı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır (Bars, 2021).

Tarımsal Ürünlerde Zekât: Öşür

Terim olarak “onda bir” anlamına gelen öşür İslam hukukunda toprak ürünlerinden tahsil edilen zekâtı ifade etmekte olup Hz. Peygamber (s.a.v)'in konuya ilişkin Buhari'de geçen “Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde “uşr” (onda bir), kovayla sulanan toprak mahsullerinde “nısf uşr” (yirmide bir zekât) vardır.” hadisindeki kullanımına kaynaklık etmektedir. Zirai ürünler için vergi nispeti olarak belirlenen öşür yani %10 oranı zaman içerisinde zekât başlığı altında müstakil bir vergi çeşidi olarak algılanmaya başlanmıştır. Hem vergiye konu olan varlıkları nitelemek hem de vergi oranını belirtmek için kullanılır olmuştur (Tuğ, 1963). Öşürün farz oluşu kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanmaktadır. Bakara süresinin 267. ayetinde geçen “Sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin” ifadesi, zirai ürünlerde malî mükellefiyete işaret etmiş ve şartları sağlayan kişilerin hasat günü mahsullerinde yer alan hakları vermeleri En'âm süresinin 141. ayetinde emredilmiştir (Erkal, 2007).

Öşürün bir mükellefe farz olması için öncelikle zirai bir ürünün hasat edilmesi gerekmektedir. Mükellefin Müslüman olması şartı aranırken, çoğunluğa göre diğer zekât mallarında olduğu gibi zekât mükellefi

Tarımsal Üretimin Zekâtı ve Türkiye'nin Öşür Potansiyeli: Fındık Tarımı Örneği

olmak için akıl ve buluğ şartı, mali yönü ağır bastığından öşürde aranmamaktadır. Fukahânın çoğunluğu, öşür mükellefiyeti için toprak sahipliğini şart koşmayıp hasat edilen ziraî ürünün mülkiyetine sahip olmayı yeterli saymıştır. Bu durumda müsâkat veya müzâraa yöntemiyle tarım yapılmışsa toprak sahibi ve çiftçi hasattan kendi paylarına düşen mahsulün öşürünü ödemesi gerekmektedir. Ayrıca ziraî ürünün öşür toprağından yani haraç arazisi gibi farklı statülü topraktan elde edilmiş olmaması, ürünün mevcut olması ve belirli niteliklere sahip olması gerekmektedir. Mezkûr ayet ve hadisten genel olarak anlaşıldığı üzere bütün ziraî ürünlerinden zekât verilmesi gerektiği anlaşılmasına karşın bozulmadan bir sene depolanabilen ziraî ürünlerinden öşür verilmesi gerektiği şartı, meyve ve sebze gibi ürünlerin uzun süre depolanamaması nedeniyle öşürden istisna edilmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Yine aynı şekilde öşürün nisabı noktasında da ihtilaf bulunmaktadır. Buhari'de geçen "Beş veskten az üründe zekât yoktur" anlamındaki hadisi dikkate alarak nisabın 5 vesk (yaklaşık 653 kg) olduğu, bir diğer görüşe göre ise 5 veski geçsin ya da geçmesin öşüre konu olacağı belirtilmiştir (Erkal, 2007).

İslam, vergi hususunda mükelleflere kolaylıklar sağlamış ve vergi oranları belirlenirken; emek, sermaye ve tehlike ölçüsünde nispetleri çeşitlendirmiştir (Tuğ, 1963). Öşürün nispeti arazinin nasıl sulandığına bağlı olarak değişmektedir. Yağmur ve nehir sularıyla sulanması halinde %10, taşıma su ile sulanması halinde %5 oranında öşür alınacağı belirlenmiştir. Bu oran göstermektedir ki daha zahmet-siz hasatlarda öşür artarken, daha fazla kaynak kullanılarak elde edilen hasatlarda öşür olarak temlik edilecek miktar daha az olmaktadır (Zaim, 2005).

Günümüzde birim alandan daha fazla ürün ve verim almak amacıyla başta ilaçlama ve gübreleme olmak üzere farklı uygulamalar yapıldığı görülmektedir. Öşür hesaplanırken bu masrafların dahil edilip edilmeyeceği ya da bu masraflar öşürün nispetini nasıl etkileyeceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ebû Hanife, İmam Malik ve İmam Şâfi'ye göre işçilik, tohum, gübre, vergi, kira ve ilaçlama gibi masraflar öşürün nispetine etki etmez ve masraflar ne olursa olsun hasat edilen ziraî ürünün tamamı üzerinden öşür ödenir. Buna karşın bazı fakihler, sulamaya nispet edilen, verimliliğe doğrudan etki eden ilaç ile gübre gibi masraflar düşüldükten sonra ve de sulama şekline göre öşür ödeneceği belirtilmiştir (Topal ve Kışmir, 2019).

Türkiye'de Öşür Potansiyeli: Fındık Tarımı Örneği

Zekâtın amacına uygun bir şekilde uygulanması, Müslüman toplumların bu ibadeti doğru yöntemlerle yerine getirmesiyle gerçekleşecektir. Bu noktada sosyal yardım alacak kişilerin zekât hak sahibi sınıfa dahil olup olmadığının devletin ilgili kuruluşları tarafından tespit edilmesi ve sosyal yardımlara ayrılan bütçe payının zekâtlarla ödenmesi gerekir ve bu da bütçe üzerindeki yükü hafifletecektir. Zekâtın planlı bir şekilde ifa edilebilmesi için bilinçlendirme faaliyetleri yapılması ve bir gösterge olması açısından zekât potansiyelinin hesaplanarak ne derece etkili bir araç olabileceğinin ortaya konulması gerekmektedir.

Devletler çeşitli alanlarda planlamalar yaparak kurumlarının çeşitli misyonlara ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Zekât potansiyelinin de bu veriler ışığında tespit edilip, zekât müessesesinin faaliyetlerini kolaylaştırması sağlanmalıdır. Ancak bu potansiyelin hesaplama yöntemlerinin çeşitli olması ve hangi yöntemin zekât potansiyelini ortaya çıkaracağını kestirmek oldukça güçtür (Selçuk ve Görmüş, 2019).

Müslüman ülkelerde farklı yöntemleri kullanarak zekât potansiyelini tespit eden çalışmalar bulunmaktadır (Asfarina, Ascarya ve Beik, 2019; Kahf, 2007; Tabakoğlu ve Turan, 2017). Sekiz farklı Müslüman ülkede zekât potansiyelini hesaplamaya çalışan Kahf (2007), yöntem olarak zekâta konu olan

malları kategorilere ayırmış ve hesaplamada milli gelir verilerini kullanmıştır. Fakat bu hesaplamada ülke içindeki gayrimüslim nüfus dikkate alınmamasına karşın Shirazi ve Amin (2009) ile Asfarina ve diğerleri (2019)'nin çalışmasında gayrimüslim nüfus hesaplamaya dahil edilmiş ve milli gelirin, ülke içindeki Müslüman nüfusun oranıyla çarpılması gerektiği belirtilmiştir. Asfarina ve diğerleri (2019)'nin Endonezya için elde ettiği sonuçlara göre, iyimser senaryoda klasik fıkıh yaklaşımına göre hesaplanan zekât potansiyelinin GSYH'nin %0,56'sına eşdeğer olduğu; daha gerçekçi bir senaryoda ise GSYH'nin %0,11'ine denk olduğu tespit edilmiştir. Bu arada, iyimser senaryoda çağdaş fıkıh yaklaşımına dayalı zekât potansiyeli GSYH'nin %1,75'ine eşdeğerken; gerçekçi senaryoda bu potansiyel GSYH'nin %0,60'ına eşittir. Çağdaş fıkıh yaklaşımına dayalı iyimser senaryoda elde edilen sonuçlar, her ikisi de GSYH'nin %1,70'i olan Kahf (1989)'in elde ettiği sonuçlara yakındır. Ayrıca Firdaus ve diğerleri (2012)'in çalışmasında yine Endonezya için GSYH'nin %0,60 ile %3,4 arasında potansiyeli olduğu hesaplanmıştır. Shaikh (2014) Pakistan için yaptığı hesaplamada diğer çalışmalardan farklı olarak altından elde edilecek zekât potansiyelini bulmak için farklı bir yol izlemiştir. Hane sayısı ve anketlerden elde edilen sonuçları dikkate alarak her evde 200 gram altın bulunduğu varsayılmış ve buna dayanarak Pakistan'ın GSYH'nin %7'si oranında zekât potansiyeline sahip olduğu hesaplanmıştır.

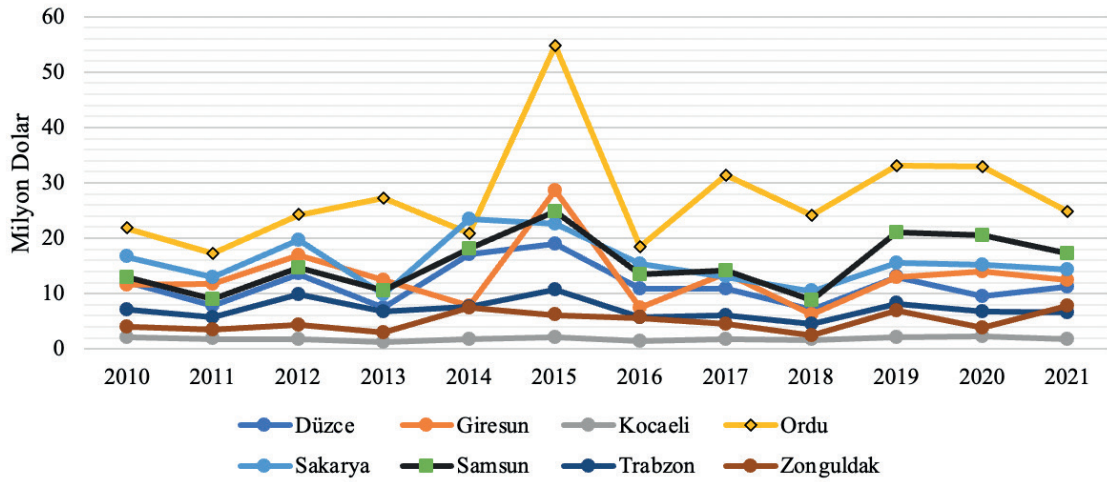
Türkiye'nin zekât potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla 1987 yılında İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından tartışmalı ilmi bir toplantı düzenlenmiştir (Özek ve diğerleri, 1987). Bu çalışmada sektör bazlı veya zekâta konu olan mal kategorilerini genel anlamda kapsayacak şekilde; altın ve gümüş, petrol ve madencilik, ticaret malları, tarım ve hayvancılık ile sanayi alanında müstakil olarak zekât potansiyeli hesaplanmaya çalışılmıştır. Tabakoğlu ve Turan (2017)'in yapmış olduğu çalışmada; Türkiye'nin 2015 yılındaki zekât potansiyelini GSYH dikkate alınarak hesaplanması halinde GSYH'nin %2,98'ine eşdeğer, Credit Suisse Küresel Servet Raporu üzerinden hesaplanması halinde 20.6 milyar dolar ve Forbes Dergisi'nin açıkladığı Türkiye'nin en zengin 100 kişisi dikkate alınması halinde ise 2.5 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir. Gelir ve servet ayrı ayrı hesap edilmesi halinde ise net zekât potansiyeli olarak 2015 yılı GSYH'nin %4,1'ine eşdeğer bir rakama ulaşımlardır.

Potansiyel zekât hesaplamaları yapılırken tüm mükelleflerin varlıklarının ve borçlarının dikkate alındığı bir hesaplama sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Öşürün hasat odaklı olması ve mükellefin borçları dikkate alınmaması, potansiyel öşür hesaplamalarını kolaylaştırmaktadır. Tarımsal ürünlerin öşür hesaplamalarında kullanılacak en kapsamlı hesaplama Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) üzerinden gerçekleştirilebilir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından altyapısı oluşturulan ÇKS, çiftçilerin her türlü faaliyetinin, varlıklarının, ortalama verimliliğin ve sulu/kuru tarımın kayıt altına alınmasına olanak sağlayan kapsamlı bir veri tabanıdır. Çiftçiler ÇKS'ye, sahip oldukları hayvanları, arazileri ve ürünleri kayıt etmeleri halinde tarımsal desteklemelere ulaşabilmektedir. Bu kayıt sistemiyle çiftçilere yapılan tarımsal desteklemelerin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanırken denetlenebilir, raporlanabilir ve sorgulanabilir bir yapıda hizmet sunulmaktadır (Kredi Kayıt Bürosu, 2022). ÇKS'ye 2 milyon 172 bin kayıtlı çiftçi vardır ve en fazla kayda sahip iller sırasıyla Ordu, Konya, Giresun, Manisa ve Samsun'dur. 127 bin çiftçi ile Ordu en fazla ÇKS'ye kayıtlı çiftçiye sahip ildir (Çalkaya, 2022). ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısının en fazla olduğu iller fındık tarımının da en yoğun yapıldığı illerdir.

Türkiye'de zekât potansiyelinin ortaya çıkarılması için her sektörün kendi dinamikleri dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada tarımsal ürünlerin öşür potansiyeli fındık tarımı dikkate alınarak hesaplanmıştır. Fındığın il bazlı öşür potansiyeli hesaplanırken nispet oranı %5 olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni ürün hasat edilene kadar başta ilaçlama ve gübreleme olmak üzere taşıma suyla sulanmasına

Tarımsal Üretim Zekâtı ve Türkiye'nin Öşür Potansiyeli: Fındık Tarımı Örneği

nispet edilebilecek çok sayıda masraf kalemi bulunmasıdır. Buna ek olarak daha düşük oranın dikkate alınması da hesaplamanın daha isabetli olmasına imkan tanıyacaktır. Ayrıca fındık için öşür potansiyeli hesap edilirken içinde yaşadığımız toplumdaki konumuna binaen Hanefi mezhebindeki hakim görüş dikkate alınarak nisap miktarı göz ardı edilmiştir. Çünkü çiftçi olarak faaliyet gösteren kişilerin elde ettiği dekar başına hasat miktarı, öşürde nisap olarak belirlenen 5 veski geçtiği kabul edilmektedir. Öşür hesaplamalarında fındık birim fiyatı olarak dolar tercih edilmiştir. 2010 yılı ile 2021 yılları arasında il bazlı fındık öşür potansiyeli Şekil 8'de yer almaktadır.

Şekil 8. 2010-2021 Yılları Arası İl Bazlı Potansiyel Fındık Öşür Miktarı

Kaynak: Yazar tarafından %5 oranı dikkate alınarak hesaplanmıştır.

2021 yılı verilerine göre fındık üretimindeki öşür potansiyelinin en büyük olduğu iller sırasıyla Ordu, Samsun, Sakarya, Giresun ve Düzce'dir. 2021 yılındaki potansiyel fındık öşür miktarı Ordu'da 25 milyon dolar, Samsun'da 17 milyon dolar, Sakarya'da 14 milyon dolar, Giresun'da 12 milyon dolar ve Düzce'de 11 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Fındık fiyatı ve üretim miktarındaki dalgalanmalar öşür potansiyeline doğrudan etki etmektedir. 2015 yılında gerçekleşen fındık fiyatındaki artış öşür potansiyeline de büyük katkı sağlamıştır. 2010 yılı ile 2021 yılı arasında en fazla öşür potansiyeli 2015 yılında elde edilmiştir. 2015 yılında Ordu'da üretilen fındığın öşür potansiyeli 55 milyon dolarken Giresun'da bu rakam 29 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç

Toplum içerisinde sosyal güvenlik mekanizmalarının işlemlerini teşvik eden İslam; muhtaç kesimlerin asli ihtiyaçlarının temin edilmesini ve üretilen her katma değer için belirli şartları taşıması halinde dezavantajlı sınıflarla bir ölçü dahilinde paylaşılmasını emretmektedir. Bu varlıklardan biri de tarımsal üretimden elde edilen mahsullerdir. Bu mahsuller öşür olarak zekât verilecek sınıflara hasat zamanı aktarılmalıdır. Günümüzde Müslüman toplumların zekât algılarının düşük olması, öşür konusunda da yeterince bilinince sahip olmamalarına neden olmaktadır. Fakat İslam ülkelerinin sahip olduğu tarımsal üretim büyüklüğü her geçen gün artarak büyük bir yekûn oluşturmaktadır.

Muhtaç kesimin ihtiyaçları, zekât ve öşür gibi malî ibadetlerle giderilememesi halinde devlet bütçesi üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır. İslam tarihine baktığımız zaman zekât, ferdi çabalar ile sarf yerlerine ulaştırılmamıştır. Bizzat Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından kurumsal bir yapıda organize edilmiştir. Aynı şekilde günümüzde potansiyel öşürlerin hak sahiplerine ulaştırılması için modern anlamda faaliyet gösteren zekât kurumlarına ihtiyaç vardır. Fakat günümüzde Türkiye’de kurumsallaşmış bir zekât müessesesinin olmaması, bu ibadetin verimli ve sürdürülebilir bir şekilde organize edilmesine engel olmaktadır. Bu konuda Malezya ve Endonezya’nın öncü çalışmaları bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)’in bu modern kurumları örnek alarak tarımsal ürünlerin zekâtını toplayıp sarf yerlerine ulaştıracak şekilde teşkilat yapısını geliştirmelidir. 2021 yılında DİB bünyesinde kurulan Zekât Hizmetleri Daire Başkanlığı bu hususta önemli bir adımdır. Bu başkanlık vasıtasıyla görevlendirilen personellerin; hutbelerde, vaazlarda ve en önemlisi yazı ile görsel basın yoluyla yapılacak bilinçlendirme faaliyetlerinde öşür potansiyeline ulaşması mümkündür.

TÜİK’in veri olarak sunduğu Bitkisel Üretim İstatistikleri öşür potansiyelinin hesaplanmasında büyük kolaylık sağlamaktadır. Günümüzde tüm tarımsal üretim faaliyetlerinin kayıt altına alındığı, çiftçi bilgilerinin veri olarak tutulduğu ÇKS’nin DİB ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi paydaş kuruluşlarla doğrudan paylaşılması, öşür potansiyelinin tam olarak ifa edilmesi konusunda tespiti ve bütçe üzerindeki sosyal yardım yükünün giderilmesi konusunda ise temliki kolaylaştıracaktır. Örneğin 2021 yılında Ordu için tespit ettiğimiz 25 milyon dolar öşür potansiyeli, Ordu Büyükşehir Belediyesinin 2021 mali yılı bütçesinin %25’ine denk gelen bir büyüklüğe sahiptir. Böyle büyük bir potansiyelin sadece fındık üzerinden hesaplanması, zekâta konu olan diğer mallar da dikkate aldığımızda zekât almaya hak sahibi kişilerin yararlandığı sosyal yardımların karşılanmasında çok büyük bir kaynak sağlayacağı aşikardır.

Klasik kaynaklarda öşüre konu olan tarımsal ürünler belirlenirken dayanıklı olması esas alınmaktadır. Sebze ve meyveler gibi çabuk bozulan ürünlerin öşüre konu olmadığı hususunda fukaha görüş bildirilmiştir. Günümüzde bu durumun teknolojinin gelişmesi ve imkanların artmasıyla değiştiği, artık çabuk bozulan ürünlerin çeşitli teknolojik imkanlar sayesinde daha uzun süre saklanabileceği görülmektedir. Hatta bu imkanlar sayesinde sebze gibi ürünlerin oluşturduğu sektör günümüzde büyük bir yekûnu oluşturmaktadır. Bu gelişmeler dikkate alındığında bu ürünlerin öşürden muaf olmaları zekâtın özünü ters düşmektedir. Tarımsal üretimin ekonomik anlamda böyle büyük bir katma değere sahip olması, fındık haricinde diğer bütün tarımsal ürünlerin de öşür potansiyeli hesaplanırken dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, M. (1975). *İslâm iktisadı*. (Çev. Y. Z. Kavakcı). İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi.
- Akyüz, V. (2006). *Zekât*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Asfarina, M., Ascarya, A. ve Beik, I. S. (2019). Re-Estimating the zakat potential in Indonesia based on classical and contemporary fiqh approaches. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 5(2).
- Bars, T. (2021). *Ürün raporu fındık 2021*. Ankara. https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF_Ürün_Raporları/2021_Ürün_Raporları/Fındık_Ürün_Raporu_2021-340_TEPGE.pdf adresinden erişildi.
- Beik, I. S., Nursechafia, Muljawan, D., Yumaniti, D., Fiona, A. ve Nazar, J. K. (2014). *Towards an establishment of an efficient and sound zakat system*. Endonezya. 6 Haziran 2016 tarihinde http://www.zakat-chamber.gov.sd/english/files/zakah_core_principles.pdf adresinden erişildi.
- Beşer, F. (1988). *İslâmda sosyal güvenlik*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Bilan, Y., Mishchuk, H., Samoliuk, N. ve Yurchyk, H. (2020). Impact of income distribution on social and economic well-being of the state. *Sustainability*, 12(1), 429. doi:10.3390/su12010429
- Çalkaya, M. (2022). *Çiftçi sayısında Ordu, tarım arazisinde Konya zirvede*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ciftci-sayisinda-ordu-tarim-arazisinde-konya-zirvede/2586828> adresinden erişildi.
- Daud, M. ve Audu, M. A. (2011). The Economic Significance of the zakah system: an exploratory analysis of its fiscal characteristics. *Elixir International Journal*, 36. 3085-3090.
- Demir, O. ve Cevahir, H. (2021). Türkiye'de Potansiyel Zekât Geliri Ve Zekâtın Yoksulluğu Önleyici Rolü. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 7(2), 163–182. doi:10.25272/ijisef.933678
- Dong, B., Egger, P. H. ve Guo, Y. (2020). Is poverty the mother of crime? Evidence from homicide rates in China. *Plos One*, 15(5), e0233034. doi:10.1371/journal.pone.0233034
- Erkal, M. (2007). *Öşür*. TDV *İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osur#1> adresinden erişildi.
- Es-Sağirci, E. M. S. (2010). *Delilleri ile haneî fıkhı*. (Çev. S. Kocabaş, S. Duman ve H. Aldemir). İstanbul: Polen Yayınları.
- FAO. (2022). *Hazelnuts, shelled*. The Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/faostat/en/#search/Hazelnuts%2C%20shelled> adresinden erişildi.
- Firdaus, M., Beik, I. S., Irawan, T. ve Juanda, B. (2012). *Economic estimation and determinations of zakat potential in Indonesia*. IRTI Working Paper Series. <http://mfirdaus.staff.ipb.ac.id/files/2016/02/WP-1433-07.pdf> adresinden erişildi.
- Giresun Ticaret Borsası. (2022). *Giresun kalite kabuklu fındıkların hazır müstahsil satış fiyatları ortalaması*. <https://www.giresuntb.org.tr/GtbVerileri> adresinden erişildi.
- Kahf, M. (1989). *The principle of socio-economic justice in the contemporary fiqh of zakah*. http://monzer.kahf.com/papers/english/socioeconomic_justice.pdf adresinden erişildi.
- Kahf, M. (2007). Zakat estimation in some Muslim countries. 23 Haziran 2016 tarihinde http://monzer.kahf.com/papers/english/ZAKAH_ESTIMATION_FIRST_PART.pdf adresinden erişildi.
- Kredi Kayıt Bürosu. (2022). *Çiftçi kayıt sistemi*. Kredi Kayıt Bürosu. <https://www.kkb.com.tr/urunler/ciftci-kayit-sistemi> adresinden erişildi.
- Özek, A., Hamitoğulları, B., Sınay, T., Bayrakdar, M., Adalı, S., Ensari, S. ve Bulaç, A. (1987). *Türkiye'de zekât potansiyeli*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.
- Patterson, E. B. (1991). Poverty, income inequity, and community crime rates. *Criminology*, 29(4), 755–776. doi:10.1111/j.1745-9125.1991.tb01087.x
- Selçuk, M. ve Görmüş, Ş. (2019). *Zekâtın kurumsallaşması: dünya uygulamaları ve Türkiye için model önerisi*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Shaikh, S. A. (2014). Welfare potential of zakat: an attempt to estimate economy wide zakat collection in Pakistan. *The Pakistan Society of Development Economists (PSDE)* içinde . Pakistan.
- Shirazi, N. S. ve Fouad Bin Amin, M. (2009). poverty elimination through potential zakat collection in the OIC-member countries: Revisited. *The Pakistan Development Review*, 48(4), 739-754.
- Siddiki, S. A. (1972). *İslâm devletinde malî yapı*. (Çev. Rasim Özdenören). İstanbul: Fikir Yayınları.
- Tabakoğlu, A. ve Turan, M. (2017). *Tarihte ve günümüzde zekat uygulamaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- The World Bank. (2021). *World Bank open data*. 1 Şubat 2021 tarihinde <https://data.worldbank.org/> adresinden erişildi.
- Topal, Ş. ve Kişmir, A. (2019). İslâm hukukunda öşür ve delilleri. *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 5–52.
- Tuğ, S. (1963). *İslâm vergi hukukunun ortaya çıkışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TÜİK. (2022). *Bitkisel üretim istatistikleri (fındık)*. <https://data.tuik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Zaim, S. (2005). *Türkiye'nin yirminci yüzyılı*. İstanbul: İşaret Yayınları.

 Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Türbe Kapısı sok. No:13 Üsküdar İstanbul

 ikam.org.tr

 bilgi@ikam.org.tr

 [ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr)

 [ikamorgtr](https://twitter.com/ikamorgtr)